

Görkəmli şəxsiyyətlər gözəl nitqləri ilə deyil, şəxsi əməyi və onun nəticələri sayəsində formalaşırlar.

Albert Eynşteyn

Hər bir tarixi dövr özünəməxsus, təkrarolunmaz ənənələri ilə elmin inkişafında, aparıcı elmi məktəblərin yaradılmasında, ixtisaslı kadrların hazırlanmasında və eyni zamanda cəmiyyətdə ictimai fikrin formalaşmasında göstərdiyi çoxsahəli məhsuldar fəaliyyəti ilə ümummilli şöhrət qazanmış mütərəqqi ideya tərənnümçüləri ilə yaddaşlarda qalır. Bu qəbildən olan insanlara milli cərrahiyyəmizin “patriarxı” hesab edilən və təbabətin digər sahələrinin inkişafında müstəsna rolu olmuş dünya şöhrətli alim – akademik Mustafa Topçubaşovu aid etmək olar.

Prezident İlham Əliyevin 10 iyun 2025-ci il tarixli sərəncamı ilə akademik Mustafa Topçubaşovun anadan olmasının 130 illiyi ölkə səviyyəsində qeyd edilir. Görkəmli pedaqoq, fəal səhiyyə təşkilatçısı, milli elmi cərrahiyyə məktəbinin yaradılmasında və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında xüsusi xidmətlər göstərmiş Əməkdar elm xadimi, müxtəlif vaxtlarda Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti olmuş, Stalin (1943) və SSRİ Dövlət

Cərrahiyyənin filosofu və bəstəkarı

mükafatları laureatı, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının akademiki, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, professor Mustafa Ağabəy oğlu Topçubaşov 5 avqust 1895-ci ildə İrəvan qəzasının Göygümbət kəndində anadan olmuşdur. İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra Kiyev Universitetinin tibb fakültəsində oxumuşdur. Naxçıvan və Bakı xəstəxanalarında cərrah, sonrakı 10 il ərzində Bakı Dövlət Universitetinin fakültə cərrahiyyəsi klinikasında ordinator və assistent vəzifələrində işləmişdir.

Düz 95 il əvvəl – 1930-cu ildə “Malyariya mənşəli splenomeqaliyanın klinikası, patologiyası və cərrahi müalicəsi” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etdikdən sonra M.Topçubaşova professor elmi adı verilmiş və o, Azərbaycan Tibb İnstitutunun fakültə cərrahiyyəsi kafedrasının müdiri seçilmişdir. Ömrünün sonuna qədər həmin kafedraya uğurla rəhbərlik etmişdir.

1937-ci ildə M.Topçubaşov dünya anesteziologiyası tarixində analoqu olmayan orijinal keyləşdirmə-inyeksiyon efir yağ narkozu üsulunu işləyib hazırlamışdır. Sonralar bu ağrısızlaşdırma qarışıq “Analgezin” adı ilə populyarlıq qazanmışdır. Bu üsul narkozun orqanizmin özünütənzim reaksiyasının təzahür etməməsi ilə səciyyələnərək, əvvəllər anesteziologiyaya məlum olmayan bəzi psixonevroloji və neyrofizioloji mexanizmləri aşkar etməyə imkan vermişdir. Ümumi anesteziyanın orqanizmə mənfi təsirindən fərqli olaraq (dərin yuxu, anestetiklərin toksiki təsiri, oyanma dövrü və s.) zərərsizliyi və tətbiqinin texniki sadəliyi ilə əlaqədar “Efir-yag qarışıqlı keyləşdirmə” üsulu ağrı və qıcolma sindromları ilə müşayiət olunan bəzi xəstəliklərin (öddəşi xəstəliyi, travmatik şok, doğuş prosesi, tetanus və s.) effektiv ağrısızlaşdırma vasitəsi kimi istifadə olunmuşdur. Huşun saxlanması ilə müşayiət olunan analgeziya zamanı xəstədə psixomotor oyanma baş vermir. Bu fazadan sonrakı amneziya dövründə keçirilmiş əməliyyat və onunla əlaqədar hallar yadda qalmasa da, xəstədə ciddi yaddaş pozğunluğu baş vermir. Uzadılmış təsir effektivə malik analgeziya üsulu 1938-ci ildə klinik təcrübədə tətbiq olunmağa başlamışdır. Məşhur Amerika anestezioloqu, “Efir analgeziyasının” müəllifi C.Artuzio M.Topçubaşovun kəşfini çox yüksək qiymətləndirmişdir. Böyük Vətən müharibəsi illərində yaralı döyüşçülərin müalicəsində efir-yag analgeziyası geniş istifadə olunmuşdur.

Tibb elminin inkişafındakı müstəsna xidmətlərinə, o cümlədən efir-yag inyeksiyon anesteziya üsulunun kəşfinə görə 1964-cü ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının A.V.Вишневski adına Ümumittifaq Cərrahiyyə İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə M.A.Topçubaşov A.V.Вишневski adına mükafata layiq görülmüş və xatirə medalı ilə təltif edilmişdir.

1978-ci ildə İsveç akademiyası akademik M.Topçubaşovun və professor Q.Qəhrəmanovun “Uzunmüddətli analgeziya – təbabətin və fiziologiyanın problemidir” mövzusunda elmi işini Nobel mükafatına təqdim etmişdir. Təəssüf ki, qapalı sovet sistemində xas olan “siyasi motivlərlə” əlaqədar nominasiyaya irəli çəkilməyi azərbaycanlı alimlərin namizədliyi geri götürülmüşdür (yeri gəlmişkən, həmin il fiziologiya və təbabət üzrə heç kim Nobel mükafatına təqdim olunmamışdır). Lakin Vətən alimlərinin namizədliyinin irəli sürülməsi faktı M. Topçubaşovun kəşfinin təbabətin inkişafındakı rolunu bir daha təsdiq edir.

İkinci Dünya müharibəsində qələbənin qazanılmasında M.Topçubaşovun xüsusi xidmətləri olmuşdur. Bu, ilk növbədə müharibə dövründə onun yüksək təşkilatçılıq bacarığının təzahürü ilə sübut olunmuşdur. Akademikin təşəbbüsü ilə hospitallarda tibb xidmətinin profiləşdirilməsi məqsədilə yaralıların və xəstələrin müalicəsinin fərqləndirici prinsiplərinə əsaslanan vahid sistem yaradılmışdır və bu sistem Təxliyə hospitalları idarəsi tərəfindən bəyənilmişdir. Müharibə illərində M.Topçubaşovun ixtira etdiyi “Yad cisimlərin xaric edilməsi üçün aparat” onun məhsuldar fəaliyyətinin digər nümunəsidir. Bu aparat nəinki müharibə dövründə yaralılarda yad cisimlərin lokalizasiyasının dəqiqləşdirilməsində və xaric olunmasında geniş imkanlar açmış, həmçinin sülh dövründə klinik təcrübədə uğurla istifadə olunmuşdur. Akademik M.Topçubaşov bu ixtiraya görə 1943-cü ildə Stalin mükafatına layiq görülmüşdür. O, dünyada ilk dəfə müharibə şəraitində massiv qanaxmalar zamanı dəniz suyunu effektiv qanəvəzedicisi kimi istifadə etmişdir.

Müharibədən sonra (1945–1950) professor M.Topçubaşov Azərbaycan SSR Səhiyyə Nazirliyinin baş cərrahı olmuşdur. O, geniş diapazona malik

cərrah idi. Plevra, qarın və kəllə boşluqlarında ən mürəkkəb əməliyyatları yüksək ustalıqla icra etmək bacarığına malik idi. 62 illik cərrahlıq fəaliyyəti ərzində akademik M.Topçubaşov 100 mindən çox müxtəlif həcmli əməliyyat icra etmişdir. Respublikamızda cərrahi gastroenterologiyanın, hepatopankreatobiliar cərrahiyyənin, urologiyanın, travmatologiyanın, neyrocərrahiyyənin inkişafında və bərpa cərrahiyyəsində M.Topçubaşovun müstəsna rolu olmuşdur. Periferik sinirlərin odlu silah zədələnmələrinin müalicəsi və diafraqmaaltı sahədə yerləşən orqanlar üzərində əməliyyat məqsədilə akademik səmərəli üsullar təklif etmişdir.

Mustafa Topçubaşov 300-dən çox elmi işin müəllifi və həmmüəllifidir. Onun klinik cərrahiyyənin müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş 8 monoqrafiyası torakal, abdominal cərrahiyyənin, travmatologiyanın, rekonstruktiv bərpa cərrahiyyəsinin konseptual aspektlərinə həsr edilmişdir. 5 cildlik “Xüsusi cərrahlıq” dərsliyi isə tibb institutunun tələbələri və cərrahlar üçün ən faydalı elmi-praktik vəsait olmuşdur.

Tədris prosesinin əyanılığını yüksəltmək məqsədilə 1954-cü ildə akademik M.Topçubaşov klinikada əməliyyat auditoriyası təşkil etmişdir. Bu auditoriya tələbələrin əməliyyat otağına daxil olmadan, bilavasitə otağın üstündə gümbəz formasında yaradılmış və divarları yalnız şüşədən ibarət olan auditoriyadan əməliyyatın müşahidəsini təmin edirdi.

Akademik M.Topçubaşovun rəhbərliyi və iştirakı ilə 12 doktorluq və 80 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Hazırda onun tələbələri nəinki respublikamızda, həmçinin ölkəmizdən kənarda yüksək ixtisaslı cərrah kimi fəaliyyət göstərərək, öz müəlliminin etimadını layiqincə doğruldurlar.

Çoxsahəli və məhsuldar praktik, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinə görə akademik M.Topçubaşov “Qızıl Ulduz,” “Şərəf nişanı”, “Oktyabr inqilabı”, Bolqarıstanın III dərəcəli “Kirill və Mefodiy”, 4 dəfə Lenin və Qırmızı Əmək Bayrağı ordenləri ilə, “Qafqazın müdafiəsi uğrunda”, “Almaniya üzərində qələbə uğrunda”, “1941–1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsində şanlı əmək uğrunda” medalı ilə, “Ümumdünya Sülh Şurası” gümüş medalları ilə, “A.V.Вишневski adına xatirə medalı” ilə, “SSRİ-nin Sanitar müdafiəsi əlaçısı” döş nişanı ilə təltif edilmişdir. O, Beynəlxalq Cərrahlar Akademiyasının üzvü və Bolqarıstan Xalq Respublikası Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü olmuşdur.

Mustafa Topçubaşov respublika akademiyasının yaradılmasında mühüm rol oynamış və onun ilk üzvlərindən biri olmuşdur. Uzun müddət Azərbaycanda Dünya Müdafiə Komitəsinin sədri, Asiya, Afrika, Latın Amerikasına Ölkələri ilə Dostluq Komitəsinin üzvü olmuş M.A.Topçubaşov bu sahədə məhsuldar fəaliyyətinə görə 1959-cü ildə Dünya Sülh Şurasının gümüş medalı ilə təltif edilmişdir.

Akademik M.Topçubaşovun təşəbbüsü və geniş təşkilatçılığı sayəsində 1946-cı ildə “Naftalan Elmi-Tədqiqat Problem Laboratoriyası” və “Elmi-Tədqiqat Eksperimental və Klinik Təbabət İnstitutu” (hazırda akad. M.A.Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi) təşkil edilmişdir. Bakı şəhərinin küçələrindən biri və Respublika Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi onun adını daşıyır. 1995-ci ildə M.A.Topçubaşova həsr olunmuş poçt markası buraxılmışdır. Xəzər dənizinin səmərəli gəmilərindən biri onun adı ilə üzərək dalgalara sinə gərir.

Mustafa Topçubaşovun musiqiyə xüsusi marağı onu dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli ilə yaxın dost etmişdir. Üzeyir bəy onu “təbabətin filosofu və bəstəkarı” adlandırmışdır. Dünya şöhrətli alimin zəngin həyat salnaməsi görkəmli yunan filosofu və eruditi Aristotelin sitatını söyləməyə əsas verir: “Təfəkkür insanın ən fədakar fəaliyyəti olub xoşbəxtlik və həyat sevincindən yüksəkdir”.

Kinorejissor, Xalq artisti Yalçın Əfəndiyev 2011-ci ildə “Mustafa Topçubaşov. Əsrin fonunda portret” adlı sənədli film çəkmişdir. Akad. M.Topçubaşov 20 noyabr 1981-ci ildə vəfat etmiş və Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Bu gün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında, akademik M.A. Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzində və Azərbaycan Tibb Universitetində Mustafa Ağabəy oğlu Topçubaşovun anadan olmasının 130 illiyi təntənə ilə qeyd olunur.

Saday ƏLİYEV,
Azərbaycan Tibb Universitetinin I cərrahi xəstəliklər kafedrasının professoru, tibb elmləri doktoru